
III.

POVIJEST

POJMA

ROD



Pojavu pojma rod nekada se pojednostavljeno veže uz feministički pokret.⁶² Povijest nastanka i razvoja pojma pokazuje međutim da se on pojavljuje u okviru medicinskih istraživanja o *interseksualcima* i *transseksualcima*, odakle ga preuzimaju feminističke teoretičarke te šira znanstvena i politička zajednica. Složena povijest nastanka i tumačenja pojma rod ovdje će biti prikazana samo na ključnim prekretnicama njegova razvoja što znači da ne će biti prikazane razlike rasprava o rodu ovisno o društvenokulturnim kontekstima u kojima se vode⁶³ niti će se pratiti rasprave u pojedinim znanstvenim disciplinama. Posebna pozornost bit će posvećena kontekstima u kojima se pojam pojavljuje i dalje konceptualno razvija kako bi se utvrdila njegova vezanost uz homoseksualni pokret kao i značenja koja se pripisiju pojmu rod. U drugom dijelu poglavlja bit će prikazano stajalište homoseksualnih teoretičara i teoretičarki o prikladnosti koncepta roda za izricanje homoseksualnih identiteta.

62 Inge Stephan i Christina von Braun početke pojmovnog razlikovanja između spola i roda smještaju u angloameričke feminističke rasprave 80-ih godina (usp. Inge STEPHAN – Christina von BRAUN, Einleitung, u: Christina von BRAUN – Inge STEPHAN (ur.), *Gender Studien. Eine Einführung*, Stuttgart – Weimar, J. B. Metzler, 2000., 10). I *Lexikon za teologiju i Crkvu* rodno istraživanje smatra posljedicom feminističkog istraživanja. Usp. Regina AMMICHT QUINN, Gender-Forschung, u: Walter KASPER, *Lexikon Für Theologie und Kirche*, XI., Freiburg – Basel – Wien, Herder, 2006., 88-89.

63 O raspravama o rodu koje su se posljednja dva desetljeća dvadesetoga stoljeća vodile u SAD-u vidi: Mary Roth WALSCH, *Women, Men, & Gender. Ongoing Debates*, New Haven, Yale University Press, 1997.; Carol C. GOULD, *Gender*, New York, Prometheus Books, 1997. O rodnim studijima u Istočnoj i Srednjoj Europi više u: Yvanka B. RAYNOVA – Susanne MOSER, Theorie- und Rezeptionsflüsse der Gender Studies in Osteuropa im Bereich Philosophie, u: Alice PECHRIGGL – Marlen BIDWELL-STEINER (ur.), *Brüche. Geschlecht. Gesellschaft. Gender Studies zwischen Ost und West. Materialien zur Förderung von Frauen in der Wissenschaft*, XVI., Wien, Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Kultur, 2003., 17-86.

3.1. NASTANAK I KLJUČNE PREKRETNICE

Pojam rod u smislu društvenog spola za razliku od tjelesnog, prirodnog spola nastaje u raspravama o interseksualcima šezdesetih godina. Pojmovno razlikovanje između sex i gender u medicinsko-psihijatrijsku raspravu o interseksualnosti u SAD-u uveo je John Money⁶⁴ a dalje razradio Robert Stoller u studiji *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity* (1968.).⁶⁵ U klasične tekstove prvih istraživanja roda ulaze i etnometodološki koncept sociologa Harolda Garfinkela o feminite-tu kao o naučenom skupu pravila (1967.)⁶⁶ i *Arrangement between the Sexes* (1977.) Ervinga Gofmana.⁶⁷ Razlikovanje spola i roda iz područja medicine u područje društvenih istraživanja sredinom sedamdesetih godina uvodi Gayle Rubin.⁶⁸

Pojam *rodne uloge* javlja se dakle u okviru istraživanja među interseksualcima a razvija ga John Money. On je 1955. godine na uzorku šezdeset interseksualaca koji su imali iste spolne inačice ali su pri rođenju bili pripisani ženama odnosno muškarcima došao do zaključka da za uspješno poistovjećivanje interseksualca s jednim od spolova veći utjecaj ima jednom provedeno psiho-socijalno pripisivanje tom spolu nego prevladavajuća tjelesna spolna obilježja.⁶⁹ Money je postavio tezu da *odgojni spol* ima

64 Prema svjedočanstvu Johna Moneya, on je prvi rabio pojam rodna uloga (gender role) u pisanim radovima i prvi koji je definirao njegovo značenje. Usp. John MONEY, Gender Role, Gender identity, Core Gender identity: Usage and Definition of Terms, u: *The Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry*, 1 (1973.) 4, 397-402.

65 Robert STOLLER, *Sex and Gender: On the Development of Masculinity and Femininity*, Science House, New York, 1968.

66 Harold GARFINKEL, *Studies in Ethnomethodology*, University of California, Los Angeles, 1967.

67 Erving GOFMAN, *Arrangement between the Sexes*, u: *Theory and Society*, 4 (1977.) 3, 301-332.

68 O ulozima Geyle Rubin u prepoznavanju roda kao temeljnoga za nastajanje kulture i društva vidi u: Gabriele DIETZE, Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus, u: Gabriele DIETZE – Sabine HARK (ur.), *Gender kontrovers. Genealogien und Grenzen einer Kategorie*, Königstein – Taunus, Ulrike Helmer Verlag, 60; Therese FREY STEFFEN, *Gender*, Leipzig, Reclam Verlag, 2006., 72; Regina WECKER, „Gender“ – eine fragwürdige Kategorie. Manuskript des mündlichen Vortrags vom 16. 04. 2005 an der Palus-Akademie, na: <http://histsem.unibas.ch/nc/seminar/personen/person-details/eigene-seiten/person/wecker/content/texte-downloads-und-bestellungen/> (4. 7. 2010.).

69 Moneyeva je postavka: Ako se rod djetetu nametne dosljedno i dovoljno rano, prije nego što dječji kognitivni razvoj dosegne dob u kojoj dijete počinje razvijati vlastiti identitet, razvoj rodnog identiteta odredit će pripisani rod, neovisno o genetskom spolu. Usp. John BANCROFT, John Money: Some Comments on His Early Work, u: *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 4 (1991.) 2, 4.

prevagu nad tjelesnim spolnim obilježjima te je na temelju toga razvio koncept rodne uloge. *Rodna uloga* i *izgled* kao muškarca ili žene ishod su socijalizacije i nisu automatski tjelesno određeni.⁷⁰

Da bi razdvojio biološki spol (gonadalni, hormonski, genetski, genitalni itd.) i psihosocijalni osjećaj spola, Money je iz jezičnih znanosti posudio pojam rod. Rod se pokazao prikladnim iz više razloga. Pojavljuje se u leksičko-gramatičkom razlikovanju muškog i ženskog pri čemu tzv. prirodni spol i gramatički rod nisu uvijek u skladu.⁷¹ Rod, dakle, sadrži paradoks različitosti tijela i pripisanog mu spola. Sama riječ izvedena je od latinskoga glagola *genero* koji osim *roditi* znači i *stvoriti, izvoditi, sazdati*⁷² i stoga upućuje na proizvodnju značenja, klasifikacija i odnosa.⁷³ Riječ rod upućuje stoga na ljudsku kreativnost u pripisivanju značenja zbilji kao i na mogućnost protuslovnog odnosa prema tzv. prirodnom spolu i prema univerzalnom modelu govora i mišljenja.

U članku u kojem analizira početke i ključne točke u razvoju pojma rod, Gabriele Dietze upozorava da Money nije bilo stalo do dekonstrukcije rodnih uloga ni do kritike asimetričnih odnosa moći među spolovima, nego do osiguranja *spolne jednoznačnosti* i *uspostave dvospolnosti*. Razlikovanje biološkog od društvenog spola bilo je u službi kirurške i endokrinološke korekture interseksualnosti.⁷⁴ Zaključak da pripisani i odgojni spol najviše utječu na uspješnu socijalizaciju interseksualaca ohrabrio je liječnike da se upuste u kirurške korektivne zahvate nad interseksualnom dojenčadi. Smatralo se da operaciju treba obaviti što ranije jer da će djeca u suprotnom imati teške psihičke posljedice. Nasuprot tome, obećavala se psihička normalnost i u slučaju opsežnih promjena ili čak promjene spola. Većinu se dojenčadi, naime, iz praktičnih tehničkih razloga uglavnom feminiziralo.⁷⁵

70 Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 48.

71 U mnogim se jezicima spol osobe i gramatički rod ne podudaraju. U njemačkom je, primjerice riječ djevojka ženskoga spola a srednjega roda.

72 Usp. Mirko DIVKOVIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb,⁴ 1900., 446.

73 U književnosti se, primjerice, radovi dijele na književne rodove. Usp. Inge STEPHAN – Christine von BRAUN, *Einleitung*, 9.

74 Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 50.

75 O tome više i u: BANCROFT, John, *John Money: Some Comments on His Early Work*, 4; Ulrike KLÖPPEL, *XXOXY ungelöst. Hermaphroditismus, Sex and Gender in der deutschen Medizin. Eine historische Studie zur Intersexualität*, Bielefeld, Trascript Verlag, 2010., 13.

Kategorija roda u okviru interseksualnih korektura nije dakle služila *debiologizaciji spola* niti stavljanju u pitanje *kulturnog rodnog dimorfizma* – osiguravala je legitimost operativnim zahvatima čija je svrha bila *umjetno stvaranje dimorfne prirode*.⁷⁶ Izumitelji kategorije roda, Money, Stoller i Garfinkel, davali su psihološke procjene za kirurške i endokrinološke korekcije spola. Biologiju su isključivali iz uzročnosti ponašanja kao muškarca ili žene, ali nisu problematizirali kategorije ženskosti i muškosti i pripisivanje tih kategorija određenim ponašanjima. Gabriele Dietze ističe da su Moneyeve i Stollerove postavke o društvenome spolu osobu samo površno oslobodile iz okova biologije da bi je još snažnije vezale uz norme društvenoga spola prethodno definiranoga biologijom. Moneyeve postavke o konstrukciji roda, Dietze smješta u kontekst američkog društva šezdesetih godina. To je razdoblje, između ostaloga, nazvano i *razdoblje kućanstva* (*Age of Domesticity*) ili – prema Betty Frieden – *Feminine Mystique*.⁷⁷ Naime, nakon Drugog svjetskog rata, kada su bile zaposlene, žene se vraćaju kući i počinju se idealizirati ženstvenost i majčinstvo. Žensko tijelo, oblikovalo se prema postavljenom idealu ženstvenosti (Marilyn Monroe). U tom kontekstu Money postavlja tezu o konstrukciji rodni uloga: iz gline se može oblikovati i boga i božicu. On je svojim konstruktivizmom učvrstio *bipolarni rodni model*: medicinsko-psihološkim pristupima uklanja se skandal interseksualnosti i proizvode se ženskost i muškost.⁷⁸

76 Georgia Warnke navodi da je John Money nudio operacije promjene spola vjerujući da su osobe koje to traže homoseksualci. Operacije su trebale uskladiti anatomiju sa seksualnom orijentacijom i omogućiti heteroseksualne odnose. Prema Warnke, Money je heteroseksualnost smatrao normalnom seksualnošću a heteroseksualnu orijentaciju poistovjećivao s rodom i rodnom identitetom (usp. Georgia WARNKE, *A Hermeneutics of Gender*, u: Silvia STOLLER – Veronica VASTERLING – Linda FISCHER (ur.), *Feministische Phänomenologie und Hermeneutik*, Würzburg, Königshausen & Neumann GmbH, 2005., 243-244). Navedena stajališta Johna Moneya o važnosti heteroseksualnosti u rodnom konceptu očito nisu poznati Gabriele Kuby. Da su joj poznati, možda bi u svojoj protuhomoseksualnoj zauzetosti Moneyeve postavke drugačije iskoristila. Umjesto toga, stav o Moneyu Kuby doslovno preuzima od Volkera Zastrowa predstavljajući Moneya samo kao znanstvenog prevaranta koji se izjašnjavao za „skupni seks i biseksualnost“, i koji je propagirao „takozvane dječje *fucking games*, a najgore je seksualne perverzije, uključujući ubojstvo iz pohote, svrstavao u kategoriju pukih ‘parafilija’, odstupajućih sklonosti.“ Gabriele KUBY, *Nova ideologija seksualnosti*, 57.

77 Usp. Betty FRIEDEN, *The Feminine Mystique*, New York, W. W. Norton and Company, 1963. O tom razdoblju vidi također: Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 44.

78 Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 50-52. 60.

Moneyeu teoriju prema kojoj spolno specifično ponašanje nastaje socijalizacijom i neovisno o biološkim datostima⁷⁹ ali je samo ponašanje „prirodni“ izričaj spolnosti, Gabriele Dietze opisuje paradoksalnim nazivom *esencijalistički konstruktivizam*: što je ponašanje jednoznačnije to je „prirodnije“, premda se društveno oblikuje. Jednoznačnost muškog ili ženskog ponašanja osigurava pak model komplementarnosti: bez obzira na biološke datosti svoga tijela, djeca se poistovjećuju sa spolom kojemu su pripisana i prema drugom spolu postavljaju se komplementarno. John Money tako dovodi u pitanje vezu biološkoga i društvenoga spola, ali konstruirani društveni *spol* ne dovodi u pitanje nego ga nudi kao uzor za poistovjećivanje. Tako Money, prema mišljenju Gabriele Dietze, od biološkog determinizma koji zastupa esencijalističku spolnu supstanciju, razlikuje samo u tome što za nositelja značenja uzima površinu tijela.⁸⁰

Moneyev *esencijalistički konstruktivizam* napali su zastupnici *biološkog esencijalizma*⁸¹, osobito Milton Diamond. Diamond je provodio istraživanja o utjecajima hormona prije rođenja i na temelju njih kritizirao upute kako

79 Dok je Money dokazivao kako biološki spol nema utjecaja na rodne uloge, njegov student Erhard dokazivao je da ta veza postoji. Erhard je istraživao ponašanje 14 djevojčica čije su majke, da bi sačuvalе trudnoću, primale sintetičke oblike testosterona. Uspoređene s djevojčicama koje nisu bile izložene tom hormonu, bile su znatno nestašnije i nisu ih zanimali sitni kućanski poslovi. U kritičkom osvrtu na tu studiju Georgia Warnke ukazuje da se u vrednovanju ishoda istraživanja nije uzimalo u obzir da studija počiva na izvješćima majki koje su promatrale svoje kćeri. Zabrinute za učinak hormona koje su uzimale u trudnoći, mogle su uočavati više muškobanjastoga ponašanja kod promatranih kćeri, a ta ista ponašanja mogle su ignorirati kod drugih kćeri. Warnke kritički analizira i suvremene studije, koje pokazuju da žene s više testosterona teže za karijerom, a one s manje pokazuju više zanimanja za djecu, šminkanje i odijevanje, bolje kuhaju i više uživaju u ukrašavanju. Ta istraživanja sugeriraju da je određeno zanimanje ishod razine hormona koja je uzrokovana biološkim spolom: niža razina testosterona uzrokuje zanimanje za ukrase i unutarnje uređenje i smanjeno zanimanje za karijeru; budući da sve žene imaju nižu razinu testosterona, više su zainteresirane za nakit i unutarnje uređenje nego muškarci. Warnke, međutim, upozorava da postoje istraživanja koja pokazuju da razina testosterona varira ovisno o okolnostima. Prije meča, primjerice, dva tenisača muškarca imaju sličnu razinu testosterona, a nakon meča kod pobjednika je viša. To upućuje da pojedinci koji su angažirani u karijeri mogu imati višu razinu testosterona upravo zato što su u natjecateljskoj sredini. Warnke je mišljenja kako se može zaključiti da niža razina testosterona možda uzrokuje određeno zanimanje ali i da ljudi bez karijere imaju manje mogućnosti razviti višu razinu testosterona. Usp. Georgia WARNKE, *A Hermeneutics of Gender*, 240-241.

80 Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 52-53.

81 Postavka je biološkog esencijalizma da postoji univerzalna muška i ženska priroda temeljena na biološkim tjelesnim razlikama.

postupati u korektivnim kirurškim zahvatima nad interseksualcima. Diamond nije bio protiv njih nego protiv *pretežnog feminiziranja* interseksualaca. Diamonda su podržali uroloziji kojima je bio izazov „stvoriti muškarce“.⁸²

82 Usp. Gabriele DIETZE, Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus, 53-54. Gabriele Kuby usvaja kritiku Voker Zastrowa o istraživanju Johna Moneya u slučaju dječaka Brucea/Brende/Davida ne spominjući pri tome Miliona Diamonda (usp. Gabriele KUBY, *Nova ideologija seksualnosti*, 56-57). Problem slučaja Bruce/Brenda/David može se, međutim, bolje sagledati u paralelnoj analizi Moneyeva i Diamondova istraživanja.

Dječak Bruce Reimer ozlijeđen je pri obrezanju pa je operacijom pretvoren u žensko. Uz brata blizanca odgajan je kao djevojčica Brenda i tijekom odrastanja bio je podvrgnut trajnom ispitivanju. Kad je u odrasloj dobi doznao da je rođen kao muško, tražio je da mu se operacijom vrati muški spol i postao je David. Život je završio samoubojstvom. Slučaj Brucea/Brende Money je znanstvenoj zajednici prikazao kao uspješnu prilagodbu novome spolu. Lažirajući istraživanja tvrdio je da postoje uvjerljivi dokazi kako su vrata rodnog identiteta pri rođenju jednako otvorena kako normalnom djetetu tako i onom koje je rođeno s nedovršenim spolnim organima te da ta vrata ostaju otvorena nešto više od godinu dana nakon rođenja. Moneyeve postavke osporavali su psihijatri koji su također bili uključeni u slučaj Brucea/Brende, Milton Diamond i Keith Sigmundson. Oni su smatrali da se izvorni, biološki spol dječaka nastavlja pojavljivati tijekom djetinjstva i uzrokuje njegovu ustrajnost u nastojanju da ponovno postane muškarcem. Djevojčica Brenda je prema njihovom mišljenju ostala dječak Bruce, a njegovo tragično djetinjstvo samo je niz propalih pokušaja pranja mozga i uvjeravanja da je djevojčica. Usp. Milton DIAMOND – Keith H. SIGMUNDSON, Sex Reassignment at Birth: A Long Term Review and Clinical Implications, u: *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* (1997.) 151, na: <http://www.hawaii.edu/PCSS/biblio/articles/1961to1999/1997-sex-reassignment.html#9> (11. 2. 2011.).

Bez obzira na razliku koja je postojala između Moneya i Diamonda o *uzrocima* roda i rodnog identiteta (priroda ili odgoj), obojica su, prema mišljenju Georgie Warnke, imali jednako razumijevanje o *sadržaju roda*, odnosno, muškosti i ženskosti, i obojica su ispitivali jesu li Brendine uloge, želje, zanimanja, ponašanja i moguća seksualna orijentacija u skladu sa *ženskim rodnom* i prihvaćanjem *ženskog rodnog identiteta*. Warnke kritizira *način* na koji su se istraživanja provodila i *kriterije* na temelju kojih se prosuđivala pripadnost nekom rodu. U odnosu na način, upozorava da se istraživalo samo ponašanje Brucea/Brende ali ne i njegovog/njezinog brata Briana, koje je odudaralo od ponašanja tipičnog za muški rod: Brian nije želio preuzeti vodstvo, nije se tukao s dječacima nego samo s djevojčicama, koje su često bile jače od njega, Brenda bi ga ili pretukla ili ga je morala braniti od drugih. Kriteriji na temelju kojih se prosuđivala pripadnost rodu bili su: način mokrenja, sjedenja, bacanja, hodanja; želja za brijanjem ili šminkanjem; zanimanja za igru lutkama ili igru oružjem; ljubav prema šivanju, čišćenju i pranju posuđa. Georgia Warnke upozorava na manjkavost izvođenja zaključaka o rodu na temelju određenih ponašanja. Primjerice, iz Brendinog nastojanja da mokri stojeći, zaključivalo se da se njezin prirodni spol uvijek iznova pojavljuje i nadvladava društveno pripisani i operacijom proizvedeni društveni, ženski rod. Nije se, međutim, vodilo računa o tome da je Brenda nakon kastracije imala probleme s mokrenjem, da se mokraćna izljevila lijevo od tijela pod kutom od devadeset stupnjeva. Warnke se pita: Je li stojeći položaj pri mokrenju bio odraz njezinog prirodnoga spola ili posljedica operacije? Usp. Georgia WARNKE, *A Hermeneutics of Gender*, 235-255.

Postupke prema Brendi/Davidu kritizira i Judith Butler. Dok je Moneyev Institut u ime *normalizacije* unajmio transseksualce da upute Brendu kako

Gabriele Dietze procjenjuje da se u toj raspravi o rodu, feministička rodna teorija kolebala između podrške Moneyu i podrške Diamondu: Money je bio privlačan zbog protivljenja biološkičkoj teoriji rodnih razlika i socio-konstruktivističkoga tumačenja roda, a Diamond zbog kritičkog odnosa prema medicini i zauzimanja za blaže kirurške intervencije. U tim raspravama, smatra Dietze, ni feminističke teoretičarke nisu stavljale u pitanje kiruršku korekciju spola interseksualaca ni normativnost dvospolnosti.⁸³

Novе naglaske pojam rod zadobiva u raspravama o transseksualnosti. U tim se raspravama postavljalo pitanje *kako* osoba koja ima jednoznačna spolna obilježja i koja je socijalizirana u jednoj rodnoj ulozi, može uspješno glumiti drugu rodnu ulogu. Raspravu je potaknuo slučaj *Agnes* koja, rođena i odgojena kao muškarac, uspješno glumi ženu, odnosno hermafrodita kako bi stekao/stekla pravo na medicinske zahvate koji će je pretvoriti u ženu. Činjenica da Agnes, premda muško, uspješno glumi žensko, uzeta je kao ilustracija snage konstrukcije roda i kao pokazatelj da svako društvo posjeduje neupitne koncepte muškosti i ženskosti koje pojedinac usvaja i kojima se podvrgava. *Ženskost* i *muškost* pojavljuju se kao naučene i interaktivno uspostavljene maske ponašanja. Gabriele Dietze, međutim, upozorava da ni u tom slučaju kategorija roda nije služila razdvajanju biologije i društvene konstrukcije, nego *utjelovljenju društvene konstrukcije*. Agnes je, naime, svoj

biti žena, endokrinolozi Davidu propisuju protokol promjene spola namijenjen transseksualcima kako bi ponovno preuzeo svoju genetsku sudbinu, u ime *prirode*. Butler zaključuje da se u oba slučaja radi o primjeni sile: Money smatra da se *norme* koje upravljaju rodom može prisilno nametnuti i usvojiti kroz ponašanje; Diamond i endokrinolozi također trebaju pomoć operacija i hormona, svojevrsnu *neprirodnu intervenciju* u anatomiju i biologiju da bi *uspostavili prirodu*. U oba je slučaja primarna premisa na neki način opovrgnuta sredstvima kojima se implementira: Moneyeva *savitljivost roda* nasilno je nametnuta, Diamondova *prirodnost* umjetno izazvana. Butler je mišljenja da taj slučaj ne potvrđuje niti poriče ni teoriju društvene konstrukcije ni teoriju rodnog esencijalizma. Umjesto toga, na osobu i tijelo Brende/Davida primijenjen je cijeli aparat znanja koji se rijetko, ako ikada, uzima u obzir. Usp. Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, Sarajevo, TDK Šahinpašić, 2005., 60-65.

- 83 Gabriele Dietze upućuje na Suzanne Kessler (usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 54) a Judith Butler uz Suzanne Kessler spominje i Kate Millett. Prema Butler, feministička spisateljica i aktivistkinja Kate Millett pozivala se na slučaj Bruce/Brenda kada je postavljala tezu da biologija nije sudbina, dok je Suzanne Kessler zajedno s Moneyem pisala eseje u kojima su zastupali postavku o društvenom konstruktivizmu. Kasnije se Kessler odrekla toga savezništva i napisala jednu od najvažnijih knjiga o etičkim i medicinskim dimenzijama dodjele spola, koja uključuje i oštru kritiku samog Moneya. Usp. Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, 56.

prihvaćeni ženski identitet operacijom učinila *prirodnim* i *jednoznačnim*.⁸⁴ Uspostavila je, dakle, novu materijalnost koja potvrđuje spolnu dihotomiju.

Slučaj Agnes preuzele su feminističke teoretičarke kao dokaz da se rod uspostavlja u društvenoj interakciji. Suzanne Kessler i Wendy McKenna, primjerice, usmjeravaju pozornost na to *što* se nauči i rod shvaćaju kao dresuru u skladu s predstrukturiranim rodno hijerarhijskim sustavom pravila. Razvoj kategorije spola kao društveno interaktivne prakse omogućava im dokazivati promjenjivost rodnihi konceptata te time staviti u pitanje kulturni dimorfizam utemeljen na anatomskim spolnim razlikama. Kessler i McKenna usredotočene su na pitanje *kako* se ljude stvara ženama i muškarcima i na *dekonstrukciju androceničnoga sustava društvenih pravila*.⁸⁵

Na temelju transseksualnih studija Herolda Garfinkela, Susan Kessler i Wendy McKenna nastaje koncept *činjenja roda* (*doing gender*), koncept *interaktivne konstrukcije spola*. Naime, transseksualcima nedostaje jednoznačna spolna pripadnost. Njihovo činjenje roda događa se promjenom spola, što znači da oni i na osobnoj i na društvenoj razini moraju vježbati muške ili ženske načine ponašanja kako bi u novom spolnom identitetu bili vjerodostojni i prihvaćeni. Činjenje roda ne znači ništa drugo osim da se spolna pripadnost i spolni identitet treba shvatiti kao trajno stvaranje koje se događa sa svakom ljudskom aktivnošću. To trajno činjenje roda pripremiło je tlo za teoriju Judith Butler o *performativnosti spola*.⁸⁶

Ako je u prethodnim rodnihi raspravama središnje pitanje bilo *kako* se spol proizvodi, do kritike normative dvospolnosti, nužnosti pripadanja jednom od dva spola, dolazi u okviru rasprava o *interseksualcima, hermafroditima*. Premda interseksualnost tjelesno protuslovi režimu dvospolnosti, biva mu nasilno podređena.⁸⁷ Postavlja se pitanje ukidanja „trećega spola“, odnosno svodenje svih spolnih oblika na jednoznačno ženski ili muški spol.⁸⁸

84 Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 56-57.

85 Usp. Suzanne KESSLER – Wendy MCKENNA, *Gender: An Ethnomethodological Approach*, New York, Wiley, 1978.

86 Usp. Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 21, 23-24.

87 U tom suzračju Judith Butler kritizira normu dvospolnosti. Nju zanimaju ljudi koji žive i dišu na stjecištima binarne relacije pokazujući da ona nije neophodna. Butler postavlja pitanje o mogućnosti stvaranja svijeta u kojemu pojedinci s pomiješanim genitalnim atributima mogu biti prihvaćeni i voljeni bez prisile pretvaranja u društveno dosljedniju ili normativnu verziju roda. Usp. Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, 59-60.

88 Sharon Preves kao kontrast medicinskim zahvatima nad interseksualcima u 20. stoljeću smatra toleranciju i slobodu izbora koju je Crkva davala

Upravo se ta činjenica uzima i kao dokaz o konstrukciji bioloških argumenata u rodnom pripisivanju te se smatra da bi ukidanjem normativne dvospolnosti nestalo i podloge za hijerarhijske odnose moći među spolovima.⁸⁹ Ako se na biologiju ne mora više gledati kao na objektivno/znanstveno opisivanje organizama, ako se može promatrati i kritizirati u njezinoj ulozi rodne ideologije, onda ona gubi moć utemeljenja vladavine. Problematiziranje dvospolnosti čini *normu* same spolne polarnosti predmetom kritike.⁹⁰

Rasprave koje su se o rodu vodile zbog kirurških operacija nad interseksualcima i transseksualcima preuzele su feminističke teoretičarke i primijenile ih na pitanje asimetrije moći između žena i muškaraca. Prema mišljenju Therese Frey Steffen angloameričkim feministkinjama služio je rod od sedamdesetih godina za oštro razlikovanje prirode i kulture, biologije i društva. Rod je stavljen nasuprot biološkom spolu i definiran kao katalog uloga i obilježja koji nadilazi spolno tijelo i koji snažno varira ovisno o povijesnom razdoblju i kulturi. Razdvajanje anatomije i „sudbine“ omogućilo je raspravu oko izjave Simone de Beauvoir iz 1949. da se žena ne rađa kao žena nego da biva učinjena ženom. Osamdesetih i prije svega devedesetih godina akademski krugovi prihvatili su rod kao pojam za kulturni spol razlikujući ga od biološkoga spola.⁹¹

U isto vrijeme, od sredine osamdesetih godina, dolazi do kritike razdvajanja biološkoga spola od društveno-kulturnog roda, jer takvo razdvajanje s jedne strane pogoduje poimanju da postoji nepromjenjiva biološka spolnost, koja

interseksualcima u 12. stoljeću. Crkva je, naime, dopuštala hermafroditima da rabe organ koji je osjetljiviji ili kojemu su skloniji. Ako nisu uspjeli s odabranim organom, uporaba drugoga nije bila dopuštena. Moralo se ostati u trajnoj bezbračnosti kako bi se izbjegla bila kakva mogućnost homoseksualnosti. Usp. Sharon PREVES, *Intersex and identity: the contested self*, Piscataway, Rutgers University Press, 2005., 36.

89 Raspravu o komplementarnoj dvospolnosti kao normativnom modelu izazvao je slučaj Aleksine/Abel Barbin koja je sredinom 19. stoljeća odrasla i obrazovala se u samostanskoj školi kao učiteljica, ali u pubertetu nije razvila nikakva ženska spolna obilježja. Povjerala se duhovniku koji je savjet potražio kod liječnika. Odlučeno je da je Aleksina muškarac, promijenjen joj je identitet i poslana je u svijet kao Abel. Abel je počinio samoubojstvo ostavivši iza sebe dnevnik u kojemu svjedoči kako se nije uspio socijalizirati u pripisanom mu spolu. Taj je primjer poslužio Michelu Foucaultu za kritiku modela dvospolnosti. Usp. Gabriele DIETZE, *Schnittpunkte. Gender Studies und Hermaphroditismus*, 62.

90 Usp. *isto*, 63, 66. Judith Butler izjavljuje da nije protiv heteroseksualnosti. Ona samo misli da heteroseksualnost ne pripada isključivo heteroseksualcima, jer da heteroseksualne prakse nisu uvijek isto što i heteroseksualne norme. Ono što nju brine jest *heteroseksualna normativnost*, odnosno, isključenost iz kategorije ljudskoga svih onih koji se ne uklapaju u tu normu. Usp. Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, 176.

91 Usp. Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 12-13.

je odvojena ili barem odvojiva od društvenog utjecaja, s druge strane pogoduje esencijalističkom poimanju roda. Kratko ćemo se osvrnuti na obje kritike.

Prigovori da razdvajanje spola i roda pogoduje *esen-*
cijalističkom poimanju roda došli su od postkolonijalnog feminizma, koji upozorava na razlike iskustava i životnih položaja žena i muškaraca različitih nacija, klasa, rasa, religija.⁹² Kao što ne postoji apstraktno biće žene, ne postoji ni univerzalno žensko iskustvo. Postavke o sudioništvu i sukrivnji žena upozorile su na poopćavanje ženskih iskustava i nediferencirano pripisivanje uloge žrtve ženama, a muškarcima uloge počinitelja nepravednih društvenih struktura.⁹³ Uvođenjem klase, rase, narodnosti dovedeno je u pitanje hegemonijsko značenje samoga roda i to ne samo u okviru ženskih nego i u okviru muških studija.⁹⁴

92 Usp. *isto*, 81.

93 Usp. Monika JAKOBS, *Gender in der Theologie. Neuer Wein in alten Schläuchen?*, u: Monika EGGER – Livia MEIER – Katja WISSMILLER (ur.), *WoMan in Church, Kirche und Amt im Kontext der Geschlechterfrage*, Berlin, Lit Verlag, 2006., 12-13. Na to je važno upozoriti jer antifeministička literatura to previda i pojednostavljeno kritizira i optužuje feminizam nakon 60-ih godina da zatvara žene u status žrtve. Vidi primjerice: Christine Hoff SOMMERS, *Who Stole Feminism*, New York, Touchstone, 1995., 19-49; Leary O'DEALY, *The Gender Agenda*, Louisiana, Vital Issues Press, 1997., 12-15; ISTA, *Feminism* (1. 7. 1994.), na: <http://www.ewtn.com/library/issues/feminism.txt> (28. 11. 2010).

94 Za studije muškaraca/mušкости rabe se različiti nazivi, koji odražavaju raznolikost polazišta i pristupa. U engleskom jeziku postoje oznake kao što su: *Men's Studies*, *(The) New Men's Studies*, *Studies of Men* / *Studies on Men*, *The Critique of Men*, *Critical Studies on Men (and Masculinities)* ili *Gender Studies*. U Njemačkoj se rabe nazivi: *Männerforschung*, *(Antisexistische) Männerstudien*, *Reflexive oder Kritische Männerforschung*, *Männlichkeitsforschung*, *Männer- i Geschlechterforschung*, *Geschlechterforschung* ili *geschlechtersensibile soziale Ungleichheitsforschung*. U Velikoj Britaniji ili SAD-u pojam *Men's Studies* smatra se problematičnim, jer sugerira da se radi o konkurenciji s *Women's Studies*, a to se želi izbjeći. Daje se stoga prednost nazivu *The Critique of Men* ili *Critical Studies of Men*. Studiji muškaraca/mušкости razvijaju se od šezdesetih godina, a od osamdesetih se godina nastoje utemeljiti kao samostalno studijsko područje. Razvoj muških studija može se pratiti usporedno s razvojem ženskih studija: od spolno specifične isključivosti u kojoj se propituju socio-kulturni stereotipi predstavljanja muškosti i muških veza (*male bonding*) do interdisciplinarnog istraživanja u kojemu se kategorija muškosti analizira u presjecanju s drugim društveno-kulturnim kategorijama kao što su klasa, etnička, politička i vjerska pripadnost ili seksualna orijentacija. Većina muških studija usvaja suvremene metode i koncepte feminističkih, društveno ili kulturnoznanstvenih izgradnji teorija. Pomicanje naglaska od koncepta patrijarhat na rodni koncept uzrokovalo je promjenu paradigme prema istraživanju spola i time ujedno izazvalo pojačano zanimanje za dublje i diferenciranije razumijevanje muškosti. Između ženskih, muških i *queer* teorija i studija postoje veze ali i otvorena pitanja. Integracija muškog istraživanja u rodno istraživanje u teologiji je, u odnosu na studij u sociologiji i književnosti, tek na počecima. Polazišta postoje u području biblijske znanosti i praktične teologije. Usp. Willi WALTER, *Gender, Geschlecht und Männerfors-*

Razdvajanje (biološkoga) spola i (društveno-kulturno-ga) roda omogućava poimanje da je biološki spol nepromjenjiv temelj, statična, preddruštvena, nepolitička kategorija na kojoj se gradi društveni spol. Uključno je shvaćanje da je rod kauzalni ishod spola. To je u poststrukturalističkoj raspravi označeno i kritizirano kao „premješteni biologizam“.⁹⁵ Nasuprot tome, i spol i rod počinje se tumačiti kao kulturna konstrukcija. Judith Butler, primjerice, prihvaća i dalje razvija postavku Catherine MacKinnon da je spol ishod roda, a ne obratno.⁹⁶ U knjizi *Nevolje s rodom* Butler zastupa postavku da identitet spolova nije prirodno zadan, nego da društveno i govorno od svakog i svake mora nanovo biti prihvaćen i trajno stvaran.⁹⁷ To joj je donijelo prigovore da je tijelo istisnula iz konstrukcije spolnosti i da je *diskurs* uzdignula kao začetnika spolne razlike. Na te prigovore Butler odgovara u knjizi *Raščinjavanje roda*:

„Ne mislim ovdje navesti na pomisao kako čisto kulturološki znakovi proizvode materijalno tijelo, nego samo na to da tijelo ne postaje spolno čitljivo bez ovakvih znakova, i da su ti znakovi nesvodivo i kulturni i materijalni u isti mah.“⁹⁸

To svoje mišljenje potkrjepljuje primjerima koji pokazuju koliko su znanstvenici u svojim istraživanjima uvjetovani usvojenim rodnim postavkama, koliko su rodno obilježena značenja okvir za hipoteze i razmišljanje u biomedicinskim istraživanjima koja nastoje ustanoviti „spol“ kao da on prethodi kulturnim značenjima, odnosno koliko jezik biologije sudjeluje u drugim vrstama jezika i reproducira kulturno taloženje u objektima koje navodno želi otkriti i neutralno opisati.⁹⁹ U tom suznačju treba

chung, u: Christina von BRAUN – Inge STEPHAN (ur.), *Gender-Studien. Eine Einführung*, Stuttgart – Weimar, Verlag J. B. Metzler, 2000., 97-107; Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 84-90; Heike WALZ, „...nicht mehr männlich und weiblich...?“ *Ekklesiologie und Geschlecht in ökumenischem Horizont*, Fankfurt am Main, Verlag Otto Lambeck, 2006., 64.

- 95 Usp. Regina WECKER, „Gender“ – eine fragwürdige Kategorie.
- 96 „Razlike koje pripisujemo spolovima iscrpane su crtama neravnopravnosti, nisu njihov temelj. [...] Razlike tijela ili uma ili ponašanja istaknute su kao uzroci više nego učinci, bez uviđanja da su toliko temeljno učinak više nego uzrok [...]. Prvo dolazi nejednakost, onda razlika.“ Catherine MacKINNON, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, New York, Routledge, 1987., 8.
- 97 Usp. Judith BUTLER, *Nevolje s rodom*, 130-142.
- 98 Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, 79.
- 99 Butler se poziva na radove genetičarke Eve Eicher i Linde L. Washburn, koje upozoravaju da su neki istraživači previše istaknuli hipotezu da kromosom *y* sudjeluje u određivanju testisa predstavljajući indukciju testikularnog tkiva kao aktivnu (usmjerenu na gene, dominantnu), a indukciju tkiva jajnika kao pasivnu (automatsku). Eicher i Washburn naprotiv tvrde da je indukcija ovarijskog tkiva podjednako aktivan, genetski usmjeren

razumjeti njezinu postavku da rod nije kulturno upisiva-
nje značenja na prethodno dani spol, nego je rod „aparat
proizvodnje kojim se ustanovljuju spolovi“, diskurzivno/
kulturno sredstvo kojim se spolna priroda ili prirodni spol
proizvode i uspostavljaju kao „preddiskurzivni“, prethode-
ći kulturi, kao politički neutralna površina na koju kultura
djeluje, odnosno njezinu postavku da rod proizvodi spol i
da je preddiskurzivni spol „učinak aparata kulturne kon-
strukcije određene rodom“. ¹⁰⁰ Butler ujedno ističe kako
vjerovanje da bi „seksualna razlika (...) bila neodvojiva od
diskurzivnog razgraničenja, nije isto, kao izričaj da diskurs
uzrokuje seksualnu razliku“. Butler je time željela povezati
materijalnost tijela i *performativnost* društvenoga spolnog
identiteta. Međutim, za njezin koncept temeljan je govorni
opis tijela: *čim se o tijelu govori, materija je dio procesa
konstrukcije*. ¹⁰¹

Judith Butler postavlja dakle nov odnos između spola
i roda prema kojemu su i spol i rod društvene konstrukcije
i nisu jedno od drugoga odvojivi jer spol dobiva značenje
tek kroz kulturno uvjetovane načine promatranja. Na taj
način Butler bitno dovodi u pitanje crtu razdvajanja između
prirode i kulture. I biologija ima svoju povijest, razumijevanje
spolnoga tijela posredovano je uvijek društveno-kulturnim
tumačenjima, dio je društvenoga spolnoga reda. Spol se time
razotkriva kao rod što uzrokuje i pitanje smisla njihova
razdvajanja kao i pitanje korisnosti uporabe pojma rod. Na to
pitanje postoje različiti odgovori.

Povjesničarka Joan Scott, koja je odigrala važnu ulogu
u uvođenju i etabiliranju sustava spol/rod u povijesnim
istraživanjima ¹⁰² i koja je sredinom osamdesetih godina
zagovarala uporabu roda kao analitičke kategorije, 2001.
godine procjenjuje da rod više nije prikladan za analizu
odnosa moći. Prema njezinom svjedočenju, rod je sedam-
desetih godina povjesničarima omogućio da žene privedu
s ruba u središte povijesnoga zanimanja te da promijene
način na koji je pisana cjelokupna povijest; da se postave
pitanja o tome kako se oblikovalo znanje o „prirodnoj“

razvojni proces kao i indukcija testikularnog tkiva, ili u tom pogledu indukcija svakog procesa stanične diferencijacije. One ističu da gotovo ništa nije napisano u genima uključenim u indukciju ovarijskog tkiva iz nediferencirane gonade. Usp. Judith BUTLER, *Nevolje s rodom*, 112-113.

100 *Isto*, 22.

101 Usp. Judith BUTLER, *Körper von Gewicht: Die diskursiven Grenzen des Geschlechts*, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 1997., 21.

102 Joan Scott je u povijesnom istraživanju etabilirala značenje roda: a) kao središnje kategorije u analizi društvenih procesa; b) kao promjenjivo društveno vrednovanje; c) kao nositelja značenja moći. Usp. Regina WECKER, „Gender“ – eine fragwürdige Kategorie.

spolnoj različitosti te kako je i kada jedan „režim istine“ zamijenio drugi; omogućio je istraživanje specifičnih oblika koje je zadobila društvena organizacija spolne različitosti; rod se odnosio na načine poimanja *odnosa* između *muškaraca i žena* s tim da ni *odnosi* ni *muškarci* i *žene* nisu u svim slučajevima imali isto značenje. Trebalo je sve te pojmove preispitati i na taj im način dati povijesnu vrijednost.¹⁰³

Za razliku od značenja u sedamdesetim godinama, rod je, prema procjeni Joane Scott, u Sjedinjenim Američkim Državama krajem 90-ih godina „postao tek jedan vid ‘uobičajene uporabe’, rutinski postavljen kao istoznačnica za žene, za razlike među spolovima, za spol“.¹⁰⁴ Rod ponekad označava društvene norme nametnute muškarcima i ženama, ali se rijetko odnosi na *znanje* koje organizira naša poimanja *prirode*. Knjige koje bi trebale dati „analizu roda“ često su studije o ženama¹⁰⁵ ili o razlikama u statusu, iskustvu i mogućnostima za žene i muškarce. Mnoge feminističke znanstvenice koje se služe pojmom rod otvoreno odbijaju da su muškarci i žene povijesno promjenjive kategorije. U svakodnevnom se govoru spol i rod rabe jednako često u istoznačnom kao i u suprotnom smislu; katkad se čini da je rod jednostavno pristojan („politički korektan“) eufemizam za spol. Zbog svega toga Joan Scott smatra da je rod pojam koji je izgubio svoju kritičku oštricu. Ona stoga radije govori o razlikama između spolova i o spolu kao povijesno varijabilnom konceptu.¹⁰⁶ U članku „Millennial fantasies“, u kojemu pokušava predvidjeti sudbinu pojma rod, Joan Scot iznosi mišljenje da rod treba zamijeniti nekom drugom riječju jer je pojam rod postao proizvoljan, postao je *etiketa bez sadržaja* i kao takav nekoristan za kritičku analizu rodnih odnosa.¹⁰⁷

103 Usp. Joan WALLACH SCOTT, *Rod i politika povijesti*, Zagreb, Ženska infoteka, 2003., 12.

104 *Isto*.

105 Joan W. Scott kao primjer navodi i *Platformu za djelovanje* Konferencije u Pekingu, u kojemu se pojam rod rabi kao zamjena za riječ žene (usp. *isto*, 11). Navedene primjedbe Joan W. Scott potvrđuju i primjer iz Slovačke, u kojoj se nakon demokratskih promjena pokušavalo uvesti feministička i rodna polazišta na sveučilišta. Da bi se izbjeglo otpore, osporavanu riječ *feministički* zamijenilo sa riječju *rod*. Nadalo se da će se time pridobiti više pristaša. Usp. Yvanka B. RAYNOVA – Susanne MOSER, *Theorie- und Rezeptionsflüsse der Gender Studies in Osteuropa im Bereich Philosophie*, 90.

106 Usp. Joan WALLACH SCOTT, *Rod i politika povijesti*, 12.

107 Usp. Joan W. SCOTT, *Millennial fantasies: The Future of „Gender“ in the 21st Century*, na: <http://www.gender.univer.kharkov.ua/RUSSIAN/text.html> (17. 2. 2011.).

Povratak Joan Scott na pojam spol ne smije se međutim shvatiti kao povratak na tradicionalno razumijevanje spola. Ona naime smatra da je terminološka i konceptijska zbrka u uporabi pojma rod nastala zbog nemogućnosti da se pojmovi spol i rod jasno razlikuju.¹⁰⁸ U riječi spol Scott stoga nastoji obuhvatiti neriješeni problem razumijevanja spola i roda i njihova odnosa. Upozorava da prividna jasnoća razlike između spola i roda prikriva činjenicu da su oba pojma oblici znanja. Primjenom opozicije *prirodno* nasuprot *konstruirano* podupire se postavka da doista postoji „priroda“ koju je moguće znati *izvan znanja koje o njoj proizvodimo*. Nasuprot tome, ona ističe da su i priroda i spol u biti koncepti koji imaju svoju povijest. Artikulira ih jezik, a značenje im se mijenja s vremenom i ovisno o kulturi. Kad suprotnost spol – rod zanemari ulogu jezika u konstrukciji prirode, teži se osigurati prirodni status spola, upravo ono što se uvođenjem roda htjelo poništiti. Joan Scott stoga je mišljenja da se stapanje spola i roda može smatrati ispravljanjem „pogreške“ kojom bi se spol smjestio izvan jezika. Ako su i spol i rod pripisana značenja, različiti načini razlikovanja tijela u područjima fizičkoga i društvenoga, nema smisla ustrajavati na njihovu razlikovanju.¹⁰⁹ Ako su oba znanje, tada se ne može reći da *rod odražava spol*, nego da je *spol posljedica roda*. Zapravo: „I spol i rod su izrazi određenih vjerovanja o spolnoj različitosti; oni su organizacije percepcija, a ne prozirni prikazi odraza prirode.“¹¹⁰

Joan Scott nije jedina koja smatra da pojam rod više ne može obuhvatiti teorijska polazišta koja i spol i rod smatraju kulturnim ishodom. Slično mišljenje zastupaju i Sigrid Metz-Göckel i Andrea Maihofer. Premda *rodnu strategiju* vrednuju kao politički korisnu, daju prednost izrazima *istraživanje žena i spola*. Mišljenja su da više nije prikladno govoriti o *rodnom istraživanju* zato što rod onemogućava odgovarajuće govorno predstavljanje razvoja te

108 Usp. Joan WALLACH SCOTT, *Rod i politika povijesti*, 238. Pravu ristu problema u raspravama oko teorijskog prioriteta spolne različitosti u odnosu na rod, ili prvenstva roda u odnosu na spolnost, ili spolnosti u odnosu na rod, i Judith Butler vidi u poteškoći određivanja gdje počinje a gdje završava biološko, psihičko, diskurzivno, društveno. Prema njezinu mišljenju, spolna razlika nije ni u cijelosti dana ni u cijelosti konstruirana, nego je djelomično oboje. Smisao tog „djelomično“ opire se jasnom smislu „podjele“; spolna razlika, dakle, djeluje kao slijepa točka; možda je manje važna maskulinitet i feminitet termina koji se preklapaju i mute nego sama problematika konstrukcije; ono što je konstruirano iz čiste nužnosti prethodi konstrukciji, čak i kad se čini da nemamo nikakva pristupa tom prethodećem trenutku osim kroz konstrukciju. Usp. Judith BUTLER, *Račinjavanje roda*, 165.

109 Usp. Joan WALLACH SCOTT, *Rod i politika povijesti*, 238-239.

110 *Isto*, 239.

orije nakon Judith Butler da i spolno tijelo treba tumačiti, da ga se ne može jednostavno poimati kao muško i žensko. Maihofer ne prihvaća prijedlog koji se pojavio na engleskom govornom području da se razlikuje između *spolne razlike* i *biološkoga spola*.¹¹¹ Mišljenja je da bi trebalo iznaći neki alternativan pojam, a dok se to ne dogodi, opredjeljuje se za njemačku riječ *Geschlecht* koja više od engleske riječi gender sadrži mogućnost da i „biološki“ i „društveni“ spol bude predmetom „spolnog istraživanja“.¹¹² No to što je moguće na njemačkom govornom području, teško se može primijeniti u drugim jezicima. Therese Frey Steffen vidi poteškoće u primjeni te strategije u međunarodnoj, angloamerički obilježenoj znanstvenoj zajednici.¹¹³

Kulturnu određenost biološkoga spola kao i samoga roda Monika Jakobs ne rješava povratkom na uporabu pojma spol. Umjesto toga, mišljenja je da se spol i rod stapaju u jednom pojmu i da taj pojam nije – za razliku od Scott – spol nego rod. U suvremenim raspravama o rodu pojam spol nije više potreban jer rod obuhvaća sve vidove spola (i spolno tijelo) te da su svi ti vidovi shvaćeni kao konstrukcija. Jakobs u tom uočava i promjenu značenja riječi *rod*. *Rodno istraživanje (Genderforschung)* ne odnosi se više na rod (društveni spol) nasuprot seksu (biološkom spolu), nego na ukupnost odnosa spolova i s onu stranu dvospolnosti i na kompleksnost njihovih predstavljanja. Ujedno je mišljenja da je na njemačkom govornom području bolje rabiti riječ *Geschlecht* (spol/rod) jer *Geschlecht* taj sveobuhvatni sadržaj iznosi bolje na vidjelo nego gender.¹¹⁴

Nira Yuval Davis pak smatra da feministička teorija ne smije odustati od pojma rod jer njegova kritička uloga nije izgubila na snazi u zemljama u kojima se žene tek bore za početnu emancipaciju. Dok se diskurs spola i diskurs roda ne razdvoje, u moralnom i političkom diskursu toga društva, biologija će se i dalje smatrati sudbinom.¹¹⁵ Regina Wecker je pak mišljenja da je manji problem pojam;

111 Taj je prijedlog nastao zbog nemogućnosti da se engleskom riječju *gender* izrazi pomicanje perspektive od roda prema spolu. Usp. Heike Walz, „...nicht mehr männlich und weiblich...?“, 52.

112 Usp. Andrea MAIHOFER, Von der Frauen- zur Geschlechterforschung. Modischer Trend oder bedeutsamer Perspektivenwechsel?, u: Peter DÖGE – Karsten KASSNER – Gabriele SCHAMBACH (ur.), *Schaustelle Gender – Aktuelle Beiträge sozialwissenschaftlicher Geschlechterforschung*, Bielefeld, Kleine Verlag, 2004., 11-28.

113 Usp. Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 15-16.

114 Usp. Monika JAKOBS, *Gender in der Theologie*, 19.

115 Usp. Nira YUVAL-DAVIS, *Rod i nacija*, Zagreb, Ženska infoteka, 21. Vidi također: Dinko ŽUPAN, Foucaultova teorija moći i kritika pojma rod, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 41 (2009.) 1, 16.

veći je problem *moć definiranja*, a taj se problem ne može riješiti samom promjenom pojma.¹¹⁶

Postavke Joan Scott o napuštanju pojma rod izazvale su i interdisciplinarnu raspravu na temu: Što nakon rodnog istraživanja? Jedan primjer takve rasprave svjedoči i interdisciplinarni zbornik radova *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*.¹¹⁷ Stav autora može se sažeti u postavku da ne treba očekivati kraj rodnog istraživanja, nego naprotiv njegovo reteoretiziranje.¹¹⁸ Autori raspravljaju i o konceptu *intersekcionalnosti*,¹¹⁹ odnosno o pitanju je li intersekcionalnost nova paradigma rodnog istraživanja i hoće li zamijeniti rodno istraživanje. Stav je autora da rodno istraživanje nije izgubilo aktualnost. Intersekcionalnost, u smislu presijecanja različitih oblika neravnopravnosti i razlike, ne smatraju toliko novom. Intersekcionalnost je prema njihovu mišljenju više pomicanje i proširenje perspektiva u okviru rodnih istraživanja nego posve nova paradigma.¹²⁰ Zaključak se sažima u tvrdnji: *Nakon rodnog istraživanja je prije rodnog istraživanja*.¹²¹

116 Usp. Regina WECKER, „Gender“ – eine fragwürdige Kategorie.

117 Usp. Gudrun-Axeli KNAPP, „Intersectionality“ – ein neues Paradigma der Geschlechterforschung?, u: Rita CASALE – Barbara RENDTORFF (ur.), *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2008., 33.

118 Usp. Rita CASALE – Barbara RENDTORFF, Was kommt nach der Genderforschung? Ein Vorwort, u: Rita CASALE – Barbara RENDTORFF (ur.), *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2008., 11.

119 Intersekcionalnost je uvedena kako bi se upozorilo na zanemarenu ulogu rase u rodnim istraživanjima (usp. Kimberlé Williams CRENSHAW, Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics, u: *University of Chicago Legal Forum*, 1989., 139-167.). Intersekcionalnost se može definirati kao teorija koja analizira međusobni utjecaj raznih društvenih i kulturnih kategorija, primjerice, istražuje se odnos između roda, rase, invalidnosti, seksualnosti, klase i nacionalnosti.

120 Usp. Gudrun-Axeli KNAPP, „Intersectionality“ – ein neues Paradigma der Geschlechterforschung?, 33; Helga KELLE, „Intersectionality“ – ein neues Paradigma der Geschlechterforschung, u: Rita CASALE – Barbara RENDTORFF (ur.), *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2008., 55.

121 Usp. Claudia OPITZ, Nach der Gender-Forschung ist vor der Gender-Forschung. Plädoyer für die historische Perspektive in der Geschlechterforschung, u: Rita CASALE – Barbara RENDTORFF (ur.), *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2008., 13-29; Pisa SCHMIDT, Kommentar zur Beitrag: Nach der Gender-Forschung ist vor der Gender-Forschung, u: Rita CASALE – Barbara RENDTORFF (ur.), *Was kommt nach der Genderforschung? Zur Zukunft der feministischen Theoriebildung*, Bielefeld, Transcript Verlag, 2008., 29-32.

3.1.2. Različita značenja

Analiza različitih uporaba pojma rod pokazuje da se rod nekada shvaća kao oznaka za sekundarno obilježje osoba; oznaka za biološke, jezične i/ili kulturne razlike; kao sinonim za žene¹²² ili za spol.¹²³ Rod se, međutim, poima i kao *odnosno* ili *kontekstualno stajalište*, odnosna točka konvergencije između kulturno i povijesno specifičnih skupova odnosa, kao *činjenje*¹²⁴; kao *analitička znanstvena kategorija*¹²⁵ ili kao *metakategorija* koja nadilazi granice znanstvenih disciplina i nacionalne granice, koja transcendirira razlikovanje prirode i kulture, te stoga nudi oštrenje svijesti o problemu u suvremenim raspravama o identitetu, spolnosti, tijelu, nasilju i politici i pruža doprinos novom razumijevanju odnosa teorije i prakse. Kao težišta rasprave pojavljuju se: identitet, tijelo, osjećaji, znanje, priroda, mit, sjećanje, seksualnost, nasilje, politika.¹²⁶

Uporaba pojma rod kao analitičke kategorije razlikuje se ovisno o znanstvenoj disciplini i teorijskoj orijentaciji znanstvenika. Primjerice, u psihoanalizi i poststrukturalizmu pojavljuje se u prvom redu kao analitička kategorija u istraživanju *identiteta*; povjesničari, sociolozi i kritičari ideologija rod rabe kao analitičko sredstvo za istraživanje *asimetrijskih odnosa moći*.¹²⁷ Feministička sociologija inzistira na tome da je rod temeljna dimenzija društvenoga ži-

122 Joan W. Scot upozorava da se rod često rabi kao sinonim za žene. Razlog tomu jest što se ponekad željelo istaknuti da se bavi „kulturnom konstrukcijom žene“ ili ženstvenosti, ponekad jer je bilo jednostavnije naći novac ili izdavača ako se u naslovu knjige ili projekta o ženama nađe pojam rod (usp. Joan WALLACH SCOTT, *Die vielen Bedeutungen des Begriffs gender*, 2).

123 Usp. Regina WECKER, „Gender“ – eine fragwürdige Kategorie.

124 Usp. Judith BUTLER, *Nevolje s rodom*, 24-25, 26.

125 Renate Hof, koja je prema mišljenju Inge Stephan odigrala važnu ulogu posredovanja između američke i njemačke rodne rasprave, ne poima rod ni kao čvrstu veličinu ni kao proizvoljnu varijablu. Rod je za Hof *temeljna znanstvena analitička kategorija* kojom se mogu analizirati i dekonstruirati mehanizmi hijerarhizacije opozicija između žena i muškaraca u njihovoj društvenoj, kulturnoj i političkoj zbilji. Tako shvaćen pojam rod pita za vrijednosti, uloge i posljedice razlikovanja, polariziranja i hijerarhiziranja u povijesnom, društvenom, političkom i kulturnom kontekstu. Rod time stavlja u pitanje načine argumentiranja i utemeljenja znanosti i istraživanja općenito (usp. Inge STEPHAN, *Gender, Geschlecht und Theorie*, u: Christina von BRAUN – Inge STEPHAN (ur.), *Gender-Studien. Eine Einführung*, Stuttgart – Weimar, J. B. Metzler, 2000., 68.). Elaine Showalter ističe da se rod upravo kao važna *analitička kategorija* osamdesetih godina rabio u humanističkim znanostima (usp. Elaine SHOWALTER, *Speaking of Gender*, New York – London, Routledge, 1989., 1).

126 Takvo shvaćanje pojma rod zastupa Inge Stephan. Usp. Inge STEPHAN, *Gender, Geschlecht und Theorie*, 69-92.

127 Usp. *isto*, 62.

vota i središnja analitička kategorija u okviru discipline.¹²⁸ Sve to govori da se svaki put mora odrediti što se pod tom kategorijom misli i koje su spoznajne perspektive s time povezane.

Budući da se pojam rod ipak ne shvaća samo kao analitičko sredstvo nego i kao svojstvo, skup osobina itd., ostaje pitanje rabi li ga se za izricanje homoseksualnih identiteta i uloga.

3.2. ROD U RASPRAVAMA O HOMOSEKSUALNIM IDENTITETIMA

U okviru lezbijskih/gay i queer studija¹²⁹ s jedne strane osporava valjanost rodnog koncepta za tumačenje i razumijevanje homoseksualnosti i predmetom tih studija smatra se spol i spolnost, dok se rod smatra predmetom feminističkih i rodnih studija.¹³⁰ S druge se strane priznaju lezbijski rodovi *butch* i *femme*¹³¹ i smatra se problematičnim dijeljenje spola, roda i spolnosti i pripisivanje spola i spolnosti lezbijskim/gay/queer studijama a roda ženskim i rodnim studijama.¹³²

Primjenjivost rodnog koncepta u lezbijskom/gay/queer kontekstu osporava, primjerice, Monique Wittig, središnja figura radikalnog lezbijskog i feminističkog pokreta ranih

128 Usp. Barbara L. MARSHALL, (Dis)locating Gender: Ontological Crises and Political Strategies, u: *Topia: Canadian Journal of Cultural Studies*, (2005.) 13, 32, na: <http://pi.library.yorku.ca/ojs/index.php/topia/article/viewFile/438/12255> (28. 11. 2010.).

129 Pojam *queer* obuhvaća „homoseksualnu, biseksualnu, transrodnu i interseksualnu zajednicu kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život izvan heteroseksualnih patrijarhalnih normi. Queer se odnosi na propitivanje i/ili odbijanje nametnutih normi patrijarhalne tradicije, a zalaže se za kreiranje prostora, kulture i izražavanja koji nadilaze strogo definiranu heteroseksualnu ili lezbijsko/gay/biseksualnu/transseksualnu seksualnost i/ili 'ženske' i 'muške' spolove/rodove, a omogućuje samodefiniranje vlastite seksualnosti. Također se odnosi na aktivizam, pokret, kao i teorijski smjer (*queer theory*). Može se odnositi i na osobu i njezine identitete, a podrazumijeva nepristajanje na 'samorazumljivo' slijeđenje društvenih pravila vezanih uz seksualnost.“ Usp. Iva BULIĆ, Queer, u: Rada BORIĆ (ur.), *Pojmovnik rodne terminologije prema standardima Europske unije*, 63.

130 Posljedično se rodne studije promatra vezane uz feminističke a queer studije uz gey/lezbijske studije. Therese Frey Steffen ukazuje na utjecaj Judith Butler kako na feminističke tako i na queer teorije (usp. Therese FREY STEFFEN, *Gender*, 80).

131 Jasmina Husanović tumači da se butch uglavnom definira kao kategorija lezbijskog roda koja se konstituira razmjještanjem i manipulacijom muških/muževnih rodnih kodova, simbola i uloga, dok bi *femme* bila kategorija lezbijskog roda koja se konstituira razmjještanjem i manipulacijom ženskih/ženstvenih rodnih kodova, simbola i uloga. Usp. Judith BUTLER, *Raščinjavanje roda*, 24.

132 Usp. *isto*, 229.

sedamdesetih godina u Francuskoj. Wittig je mišljenja da nema razlike između spola i roda jer je i sama kategorija spola rodno obilježena, nabijena političkim sadržajem, oprirodnjena ali ne prirodna. Budući da je i spol političko i kulturno tumačenje tijela, rod je ugrađen u spol, a spol je od početka rod. Wittig također smatra da žena postoji samo u binarnom, opozicijskom, heteroseksualnom odnosu s muškarcem. Odbijajući heteroseksualnost, lezbijka se više ne definira u tom opozicijskom odnosu, nadilazi binarnu opreku između žene i muškarca i stoga *nije žena*. Lezbijka nije ni muškarac, lezbijka nema spol, ona je izvan kategorija spola. Lezbijka je, prema mišljenju Monique Wittig, kategorija koja radikalno problematizira i spol i rod kao čvrste političke kategorije. Biti lezbijkom ili homoseksualcem za Wittig znači ne znati više za svoj spol, biti uključen u zbrku i bujanje kategorija koje spol čine nemogućom kategorijom identiteta. U tom duhu Monique Wittig kritizira i odbacuje diskurse unutar lezbijske i gay kulture koji stvaraju specifično gay spolne identitete. Političkom zadaćom lezbijske/gay kulture smatra rušenje čitavog diskursa o spolu, rušenje i same gramatike koja uvodi rod ili *fiktivni spol* kao bitan atribut ljudi i predmeta. Rušenje sustava binarnoga spola otvara kulturno polje mnogih spolova. Wittig je mišljenja da ne postoji jedan ili dva spola, nego mnogi spolovi, onoliko koliko je pojedinaca.¹³³

Da je rod pojam svojstven heteroseksualnosti, mišljenja je i Catherine MacKinnon. Posjedovati rod za nju znači biti unutar heteroseksualnog odnosa koji je ujedno odnos podređenosti; u heteroseksualnom odnosu ne postoje orodene (gender) osobe koje su izvan hijerarhijskih odnosa.¹³⁴ Gayle Rubin smatra da bi rušenje prisilne heteroseksualnosti i uspostava biseksualnih i homoseksualnih kulturnih mogućnosti ponašanja i identiteta dovelo do rušenja i samoga *roda*.¹³⁵

Za razliku od lezbijskih teoretičarka koje rod smatraju sastavnim dijelom heteroseksualne koncepcije zbilje i stoga

133 Usp. Monique WITTIG, One is Not Born a Woman, u: *Feminist Issues*, 1 (1981.) 2, 47-54, na: <http://ecmd.nju.edu.cn/UploadFile/17/8012/bornwoman.doc> (7. 9. 2010.); Monique WITTIG, The mark of Gender, u: *Gender Issues*, 5 (1985.) 2, 3-12.

134 Usp. Catherine MacKINNON, *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*.

135 Usp. Gayle RUBIN, Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality, u: Carole S. VANCE (ur.), *In Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*, New York: Routledge and Kegan Paul, 1984., 267-319; Gayle RUBIN, Of Catamites and Kings: Reflections on Butch, Gender, and Boundaries, u: Joan NESTLE (ur.), *The Persistent Desire: A Femme-Butch Reader*, Boston, Alyson, 1992., 466-482.

neprihvatljivim za definiranje homoseksualnih identiteta i iskustava, rekli smo da postoje lezbijiski rodni identiteti butch i femme.

Butch/femme rodovi aktualizirali su pitanje priznanja rodne razlike u istospolnom sustavu koja bi se razlikovala od one u heteroseksualnoj matrici¹³⁶ kao i esencijalistička i konstruktivistička utemeljenja rodnih identiteta,¹³⁷ odnosno, mogućnost usklađivanja tih dvaju pristupa tumačenju identiteta. Istraživanja provedena među butch/femme lezbijkama ukazuju da se odnos u tom partnerstvu razlikuje od heteroseksualne matrice¹³⁸ i da je butch/fe-

136 Raspava o butch/femme rodu vodila se oko pitanja jesu li butch i femme kategorije determinirane postojećom spolnom različitosti ili tu spolnu različitost dovode u pitanje. U okviru ženskoga pokreta šezdesetih godina, *butch/femme* odnos bio je kritiziran kao oponašanje patrijarhalnih obrazaca protiv kojih se feminizam bori. *Butch* žene se optuživalo da oponašaju muškarce, dok se *femme* žene optuživalo da oponašaju žene. Tumačenje butch/femme roda u smislu „women aping men“ (žene koje oponašaju muškarce), prema mišljenju Heidi M. Levitt i Katherine R. Hiestand, pogrešno je, jer se temelji na postavci da butch spol (ženski) treba determinirati njihov rod (izričaj ženstvenosti). Odstupanje od tog koncepta tumači se pojednostavljeno kao *površinsko oponašanje* muškosti (usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, A Quest for Authenticity: Contemporary Butch Gender, u: *Sex Roles*, 50 (2004.) 9-10, 618). Osamdesetih godina butch/femme lezbijiska kultura uklopljena je uz dotadašnju feminističko androginu lezbijisku kulturu u okvir lezbijskog feminizma. Sve lezbijke u butch-femme vezi ne smatraju, međutim, da imaju i te rodne identitete (usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, Gender within Lesbian Sexuality: Butch and Femme Perspectives, u: *Journal of Constructivist Psychology*, 18 (2005.) 1, 40. 49).

137 Kao što se u esencijalističkom pristupu heteroseksualnom modelu muško-ženski identitet nastoji opravdati raznim istraživanjima o razlikama tijela, mozga itd., tako se i u esencijalističkom pristupu butch/femme identitet pokušavao protumačiti na temelju razlika u obliku tijela, razine hormona, želje za rađanjem, dobi sazrijevanja (usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, A Quest for Authenticity: Contemporary Butch Gender, 606). S druge strane se butch/femme tumači kao ishod društvene konstrukcije, uglavnom usvajanja heteroseksualnog obrasca. Judith Butler je pak mišljenja da butch i femme nisu kopije neke prvotne originalne heteroseksualnosti, nego pokazuju da su i takozvani originali, muškarci i žene unutar heteroseksualnog okvira, konstruirani i performativno uspostavljeni. Dakle, tobožnja kopija nije objašnjena odnosom prema izvorniku, nego je izvornik shvaćen jednako performativno kao i kopija. *Gay* prema *straight* ne odnosi se kao kopija prema izvorniku, nego kao kopija prema kopiji (usp. Judith BUTLER, *Rasčinjavanje roda*, 185). Heidi M. Levitt i Katherine R. Hiestand smatraju da njihovo istraživanje upućuje da butch/femme žene ne shvaćaju svoj identitet kao čistu performansu. Mnoge butch/femme lezbijске svjedoče da osjećaj rodnog nepodudaranja nisu doživjele kao voljnu ili intelektualnu odluku kao što to sugerira pojam „performance“. Usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, A Quest for Authenticity: Contemporary Butch Gender, 619.

138 Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND pokazuju da rodni identiteti među njihovim ispitanicama nisu binarni (usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, A Quest for Authenticity: Contemporary Butch Gender, 618). Privlačnost butch-femme temelji se na vrijednosnom

mme seksualnost utemeljena u priznanju razlike između spola i roda.¹³⁹ Heidi M. Levitt i Katherine R. Hiestand smatraju da su ishodi istraživanja koje su provele među butch/femme lezbijkama izazov teorijama koje butch rod smatraju ili ishodom biologije ili kao performativni čin. Levitt i Hiestand ne žele pozicionirati lezbijski rod ni kao u potpunosti temeljen na biološkoj etiologiji ni na kulturnom uređenju psihodinamičnih procesa. U butch/femme rodu Levitt i Hiestand uočavaju interakciju triju procesa: 1. iskustvo koje kao da je poticano esencijalnim vidom koji je 2. refleksivno konstruiran u odnosu na dostupnu društvenu konstrukciju roda i potom 3. performiran u odnosu na kontekstualne i unutarne potrebe s ciljem osiguranja društvenog prihvatanja i očuvanja autentičnosti unutaršnjeg osjećaja roda. Levitt i Hiestand smatraju da postoji esencijalni osjećaj butch roda, ali isto tako društveni čimbenici koji zahtijevaju da ga se igra. Približavanje konstruktivističkih i esencijalističkih perspektiva, prema njihovom mišljenju, stvorilo je mogućnost za rekonstrukciju iskustva butch roda u kojemu žene mogu izmjenjivati rodnu performansu s vlastitim uvjerenjem da njihov rod ishodi iz unutaršnjeg rodnog iskustva. Butch žene opisuju složenost procesa rodnog razvoja, koji može značiti performansu društveno konstruiranog vida esencijalnog roda. Prema mišljenju Heidi M. Levitt i Katherine R. Hiestand, butch koncept proširuje shvaćanje i identiteta žena i lezbijski identitet jer otvara mogućnost novih načina na koje netko može biti žena i lezbijka. Znanje o identitetu butch/femme roda proširuje rasprostranjenu dihotomiju rodnog sustava naglašavanjem nezavisnosti roda i fizičkog spola.¹⁴⁰

-
- sustavu u kojemu oba partnera poštuju vlastiti rod i seksualnost kao i rod i seksualnost drugoga, unatoč sustavu koji poriče njihova iskustva (Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, *Gender within Lesbian Sexuality: Butch and Femme Perspectives*, 50.
- 139 Vidi primjerice: Heidi M. LEVITT – Sharon G. HORNE, Explorations of Lesbian-Queer Genders, u: *Journal of Lesbian Studies*, 6 (2002.) 2, 25-39; Katherine R. HIESTAND – Heidi M. LEVITT, Butch Identity Development: The Formation of an Authentic Gender, u: *Feminism & Psychology*, February 15 (2005.) 1, 61-85; Heidi M. LEVITT – Elisabeth GERRISH – Katherine HIESTAND, The Misunderstood gender, u: *Sex Roles: A Journal of Research*, 48 (2003.) 99-113; Sharon. M. PEARCEY – Karen J. DOCHERTY – James M. Jr. DABBS, Testosterone and Sex Role Identification in Lesbian Couples, u: *Physiology and Behavior*, 60 (1996.) 3, 1033-1035.
- 140 Heidi M. Levitt i Katherine R. Hiestand smatraju da njihovo istraživanje pokazuje kako sve butch žene nemaju *unutarnju želju* da postanu muškarci. Kad nađu zajednicu koja prihvaća alternativnu rodnu kategoriju (butch), dožive da su oslobođene od binarne konstrukcije roda i da mogu razvijati rod koji vrednuje njihovu vlastitu transcenciju. Nakon što su

Budući da butch/femme lezbijke mijenjaju predodžbu žene i stvaraju rodne performanse koje nadilaze tradicionalno poimanje roda, o njima se raspravlja i pod pojmom *transgender* (*transrod*). Prema Susane Stryker, pojam je prva rabila Virginia Prince za definiranje osoba čiji je identitet u spektru između transvestita i transeksualca,¹⁴¹ odnosno za osobu koja trajno mijenja društveni rod preoblačenjem odjeće ali ne pribjegava genitalnoj transformaciji.¹⁴² Lislle Feinberg pojam transrod rabi u smislu nadpojma („kišobrana“) za zamišljenu zajednicu svih onih koji su se odvojili od društvenih očekivanja vezanih uz spol, rod i spolnost, primjerice za transeksualce, butch, femme, transvestite, hermafrodite itd.¹⁴³ Pojam transrod, prema mišljenju Emi Koyama, danas se rabi na toliko različitih načina da ga je teško definirati. I sam pojam trebao bi upućivati na slobodu od bilo koje definicije. Koyama navodi da se u suvremenoj uporabi pojam nekada odnosi na osobe čije ponašanje ili izričaji ne odgovaraju nijednom

razvile osjećaj pouzdanja u svoj rodni identitet, sudionice opisuju kako su se počele dobro osjećati i ponositi se svojim *butch* identitetom, zbog kojega su od djetinjstva bile progonjene. Usp. Heidi M. LEVITT – Katherine R. HIESTAND, *A Quest for Authenticity: Contemporary Butch Gender*, 618-620.

- 141 *Transvestit*, pojam koji je 1990. godine uveo dr. Magnus Hirschfeld, i označuje osobu koja se povremeno odijeva u odjeću „drugoga spola“; pojam *transeksualac* popularizirao je dr. Harry Benjamin pedesetih godina dvadesetoga stoljeća i označava osobu koja kirurški mijenja genitalije i traži pripadnost rodu različitom od onoga kojemu je pripisan pri rođenju. *Transrodna* osoba mijenja društveni rod bez genitalnih transformacija (usp. Susan STRYKER, (De)Subjugated Knowledges. An Introduction to Transgender Studies, u: Susan STRYKER – Stephen WHITTLE, *The transgender studies reader*, New York, Routledge, 2006., 3-4). *Transrod* se ne odnosi na sve lezbijke. Bornstein upozorava da postoji lezbijki svijet koji se posve ne podudara s transrodnim svijetom, da su lezbijstvo i transrodnost dvije različite kulture koje se preklapaju u nekim pitanjima: „Živim svoj život kao lezbijka, s nekim sličnostima s nekim lezbijkama, ali nemam iluziju da sam lezbijka. To je razlika između biti neki identitet i imati identitet“ (Kate BORNSTEIN, *Gender Outlaw. On Men, Women and the Rest of Us*, New York, Rutledge, 1994., 243). Između homoseksualnog i transrodnog pokreta postojale su nesuglasice i napetosti. Transeksualnost kao i biseksualnost, dugo su previđali, pogrešno tumačili, klevetali ili aktivno izbjegavali lezbijki i gay znanstvenici zbog poteškoća koje su im predstavljali rodno utemeljeni identiteti (usp. Brett BEEMYN – Mickey ELIAS, *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*, New York, New York University Press, 1996., 7).
- 142 U tom smislu Catherine Connel piše da iskustvo transrodnih osoba sa spolom, rodom i seksualnošću nije odgovarajuće obuhvaćeno nazivom *doing gender* i da bi trebalo biti shvaćeno kao *doing transgender*. Usp. Catherine CONNELL, *Doing, Undoing, or Redoing Gender? Learning from the Workplace Experiences of Transpeople*, u: *Gender & Society*, 24 (2010.) 1, 31-55.
- 143 Usp. Leslie FEINBERG, *Transgender Liberation: A Movement Whose Time has Come*, World View Forum, 1992.

rodu; nekada se odnosi na opis roda izvan binarnosti muškarac – žena; nekada za opis stanja neposjedovanja roda ili brojnih rodova.¹⁴⁴ Upravo u tom posljednjem značenju transrod rabi i Kate Bornstein u *Gender Outlaw*. Transrod za Bornstein ima značenje *transformacije*, nepripadnosti ni muškom ni ženskom spolu, ni gay ni heteroseksualnoj (straight) skupini, nijednoj skupini ljudskih pravila.¹⁴⁵ Za sebe piše da joj je od malena bilo jasno da je drugačija, da nema „tradicionalni rod“ te da pokušava živjeti „bez roda“.¹⁴⁶ Na pitanje kako to čini, odgovara: „Tražim gdje je rod i idem na neko drugo mjesto.“¹⁴⁷

Osvrt

Prikaz nastanka i razvoja pojma rod pokazuje da rodni koncept nije usko vezan uz homoseksualni kontekst, nego uz interseksualni, transseksualni i feministički, odakle ga preuzima šira znanstvena zajednica. To ne znači da ne postoje međusobni teorijski utjecaji rodnih i homoseksualnih teorija nego da pojednostavljeno predstavljanje roda kao šifre za homoseksualnost nije opravdano.

U homoseksualnom kontekstu rod se uglavnom smatra heteroseksualnim konceptom neprimjerenim za izricanje homoseksualnih identiteta. Politička zadaća lezbijske/gay kulture bila bi rušenje kako prisilne heteroseksualnosti, tako i rodnog koncepta. Lezbijski rodni identiteti butch i femme odudaraju od takvog stajališta i prividno se uklapaju u rodni koncept, ali se u konačnici više uklapaju u koncept transroda: proširuju shvaćanje identiteta žene, lezbijskog identiteta, stvaraju rodne performanse koje nadilaze tradicionalno poimanje roda. Zaključujući, moglo bi se reći da izazovi homoseksualne kulture ne dolaze pod riječju rod. Dolaze pod riječju spol, spolnost i transrod. Ti izazovi, međutim, nisu vezani samo uz homoseksualnu nego i uz transseksualnu i interseksualnu zajednicu i o njima se više raspravlja u queer studijima nego u rodnim studijima.

Prethodni prikaz razvoja pojma rod pokazuje da na sadašnjem stupnju rodnih rasprava inzistiranje na izostavljanju ili izbjegavanju riječi rod i na povratku na staru riječ spol¹⁴⁸ ne rješava pitanja koja su potaknuta raspravama o

144 Usp. Emi KOYAMA, Guide to Intersex & Trans Terminologies, u: *Survivor Project*, na: <http://www.survivorproject.org/pdf/terms.pdf> (15. 11. 2010).

145 Usp. Kate BORNSTEIN, *Gender Outlaw*, 243.

146 *Isto*, 8.

147 *Isto*, 245.

148 Usp. Gabriele KUBY, *Nova ideologija seksualnosti*, 7.

rodu. Kod mnogih autora riječ spol preuzima značenje riječi rod. To znači: ako je ranije riječ rod bila nejasna i ako je svaka njezina uporaba zahtijevala pobliže određenje, sada tu nejasnoću i dodatno tumačenje zahtijevaju obje riječi. Izostavljanje riječi rod i uporaba riječi spol ne osigurava povratak na načine shvaćanja koji su prethodili raspravama o rodu kao što bi neki željeli. O tome ozbiljno treba povesti računa jer iza prividne terminološke jednoznačnosti i jasnoće mogu stajati nepomirljivi teorijski koncepti.

Osobito važnim smatram pomak od roda kao *skupa oznaka, društveno pripisanih vlastitosti*, do roda kao *analitičke kategorije* i kao *metakategorije*. Kao takav rod transcendirava svaku teoriju u kojoj se rabi i tako izmiče pripisivanju ideoloških sadržaja. Kategorija roda mnogo više otvara nova područja i stvara mogućnosti za interdisciplinarna istraživanja u kojima su rod, rasa, klasa i druge kategorije kritički instrument kulturne refleksije i društvene kritike.¹⁴⁹ Poimanje roda kao analitičke i metakategorije, dodatno stavlja u pitanje poistovjećivanje rodnog koncepta s homoseksualnošću.

Ako je koncept roda više vezan uz interseksualne, transseksualne i feminističke teorije i ako je homoseksualna zajednica skeptična prema tom konceptu smatrajući ga heteroseksualnom matricom, kako to da neki katolički autori rod povezuju s homoseksualnošću? Kako bismo odgovorili na to pitanje, poći ćemo od stajališta i izjava Svete Stolice o rodu i homoseksualnosti te analizirati izvore na kojima se temelje.